

הליכות וזהלכות

אל תיקרי הליכות אלא הלכות (נידה ע"ג).

הליכות לראש השנה שחל בשבת

הדין שנכנס לראש השנה מעונה מחמת שמתפלל בצאת הכוכבים, כן נלע"ד. ועכ"פ מי שנוהג בכל ערב שבת לטעום מן התבשילים, יכול גם בערב שבת זה לטעום מן התבשיל ולפלוט [וכמו שכתב האשל אברהם (סי' ר"נ ס"ק א'), והביאו הבא"ח (ש"ש לך לך אות ז') והוסיף: וזכה לחיים העליונים. ע"כ].

ד. בהדלקת הנרות יברכו להדליק נר של שבת ויום טוב, ונכון יותר שלא לברך שהחיינו בעת ההדלקה אלא יצאו ידי חובה בברכת שהחיינו שאומרים בקדוש (חזו"ע עמ' ס"ב). ואחר תפלת מנחה יעמדו ויאמרו כל סדר קבלת שבת, והמנהג שלא לומר פרק במה מדליקין (שם עמ' ע"ז), ואח"כ ישבו ויאמרו את הפיוט "אחות קטנה", ואח"כ מזמור הרנינו לאלוקים עוזנו (מזמור מ"ז) שהיו אומרים אותו הלויים בראש השנה, ואח"כ יתפללו ערבית. ואחר ברכת השכיבנו יקדימו לומר "ושמרו" ואח"כ "וביום שמחתכם ובמועדיכם" וכו'. ובליל ראשון אחר תפלת העמידה יאמרו ברכת מעין שבע, ויאמרו במקום "האל הקדוש שאין כמוהו" "המלך" הקדוש שאין כמוהו, ואם טעה, כל זמן שלא סיים הברכה, יחזור, ואם אמר ברוך אתה ה', לא יחזור. ואפילו לדעת המקובלים, אינו חוזר. [שלא כדברי הבא"ח (נצבים י"ח)].

שאע"פ שנאמר שלדעת רבנו האר"י ברכת מעין שבע דינה כחזרה, מ"מ לא ראינו שאמר רבנו האר"י שכלל צריך לומר בברכת מעין שבע "המלך", וכמו כן לא ראינו שאמר שאם טעה חוזר, ובשניהם יש מחלוקת הפוסקים, ועוד שגם לדעת רבנו האר"י אינו ברור שברכת מעין שבע היא חזרה ממש, וכבר ראינו לגבי מי ששכח לומר "רצה והחליצנו" בסעודה ג', שהסכמת הפוסקים שאינו חוזר גם לפי דעת רבנו האר"י, מפני שלא נתבאר במפורש בדבריו, והוא הדין לכאן, וכו"פ החזו"ע (שם עמ' פ"ג) והאור לציון (שם עמ' ע"ד), וכן העלינו באורך (ויוסף עוד דוד על הבא"ח שם).

ה. בבואו לביתו בלילה הראשון שהוא ליל שבת וליל ראש השנה, הסדר הנכון הוא להקדים מיד בבואו לביתו לומר שלום עליכם ואשת חיל, ורק לאחר מכן יאמר את הסדר הנהוג לפי הבא"ח לומר בראש השנה ומובא במחזורים, לומר "פתח אליהו" ופסוקים ותפלות, ואח"כ יתחיל בסדר הקדוש ויאמר "מזמור לדוד ה' רועי", "יום השישי", "וביום שמחתכם", ויקדש על היין, ויברך ג' ברכות: א. בורא פרי הגפן. ב. מקדש השבת וישראל ויום הזכרון. ג. שהחיינו. ובליל שני של ראש השנה שחל השנה במוצאי שבת, יעשה את כל הסדר הנזכר מה שקשור לראש השנה בלבד. וסדר הקדוש לליל שני יבואר לקמן.

ו. מנהג ישראל לאכול בשני הלילות מיני פירות וירקות שיש בהם סימן טוב לכל השנה ע"פ האמור בגמרא (כריתות ו'), ויש בזה מנהגים רבים וכל אחד יעשה כמנהג ביתו, ורבים נהגו לאכול דגים בראש השנה לסימן טוב שנפרה ונרבה כדגים (כמבואר בספר אבודרהם עמ' רס"ז), ויש שנמנעו בכדי למעט תענוגים ביום ראש השנה (כמבואר במ"א בהקדמת סי' תקצ"ז בשם הרש"ל ושל"ה), מ"מ כשחל בשבת נראה לי שלא ימנעו עצמם מדגים שיש בהם עונג שבת וגם ענין גדול ע"פ הסוד, וגם מי שמחמיר שלא לאכול דג בראש השנה מפני שנכתב בתנ"ך (נחמיה י"ג ט"ז) פעם אחת דאג והוא מלשון דאגה, [וכמו שהובא בברכי יוסף (סי' תקפ"ג אות ה') בשם הרשב"י], ובספר מחזיק ברכה (שם אות ג') מצא לו סמך מתיקוני זוהר (תיקון

א. נוהגים לצום בערב ראש השנה (שו"ע סי' תקפ"א סעי' ב'), ומנהג האשכנזים שלא לקבל התענית [כמבואר בשו"ע (סי' תקס"ב סעי' ב') לגבי עשרת ימי תשובה, וכתב המשנ"ב (סי' תקפ"א ס"ק ט"ז), שהוא הדין לערב ראש השנה], ואולם מנהג הספרדים לקבל לכתחילה את הצום במנחה שלפניו, וכמו בכל תענית יחיד (שו"ת אור לציון ח"ד עמ' ל'), ומיהו אם שכח ולא קיבל התענית יכול להתענות, כי מטרת הצום להכנס בלב נשבר ונדכה לראש השנה, ומה גם מי שנהג בכל שנה להתענות ערב ראש השנה שחשוב כאילו קיבל אע"פ שלא קיבל, ולכן יתענה ויעלה לו כתענית שקיבלה. [כן מוכח הבא"ח (ויקרא אות ה'), וכן מוכח מדברי האור לציון (שם עמ' ל"ב הלכה ג'), ע"ש].

ב. מנהג האשכנזים שלא להשלים את התענית מפני שלא קיבלוהו (משנ"ב סי' תקפ"א ס"ק ט"ז), אלא מתענים עד מנחה גדולה ואוכלים (ענין מחצית השקל סי' תקפ"א), ולמנהג הספרדים שמקבלים התענית צריך להשלים התענית עד צאת הכוכבים (כמבואר בשו"ע סי' רמ"ט סעי' ד' וסי' תקס"ב סעי' ג'), שאין איסור להכנס ליו"ט כשהוא מעונה, [כן כתב האור לציון (שם עמ' ל"א בהערה א') והכריח זאת ממה שפסק השו"ע שמשלים עד צאת הכוכבים, ויש להוסיף שהגם שמתענה מעט גם ביום טוב או השבת עצמו, מותר, שהרי אין כונתו להתענות בראש השנה, אלא שמחמת המציאות שצריך להתפלל ערבית ולעשות קדוש, נכנס כשהוא מעונה ונמשך מעט לתוך השבת או יו"ט כשהוא מעונה]. ורק אם התנה בעת קבלתו שמתענה עד שישלמו הצבור תפלת ערבית יכול לאכול בסיום תפלת ערבית, אע"פ שעוד לא חשכה, (כמבואר בשו"ע סי' תקס"ב סעי' ב' לגבי עשרת ימי תשובה, ובסי' רמ"ט סעי' ד' לגבי ערב שבת), ובספר הליכות עולם (ח"ג עמ' ס"ה) גם כתב שלדעת מרן משלים עד צאת הכוכבים, אא"כ התנה, אלא שהתיר לאכול אחר השקיעה קודם צאת הכוכבים ולא קודם לכן.

ג. והבא"ח (ש"ש לך לך אות כ"ג, ויקרא אות ד') כתב לגבי תענית בערב ראש חודש שחל בערב שבת וכו"ו שאינו משלים צומו, וכתב שמלכתחילה בעת קבלתו יפרש שאינו משלמו עד צאת הכוכבים, ולכאורה נראה שהוא הדין לערב ראש השנה, שזמנו חל בערב שבת, או אפילו בכל ערב ראש השנה שהוא ערב יום טוב, שהרי הוא חשש שלא יכנס כשהוא מעונה, ואולם נראה יותר שלגבי ערב ראש השנה גם הבא"ח יודה שישלים צומו, שכן ערב ראש השנה תמיד הוא ערב יו"ט ולא ציוה הבא"ח שלא יכנס כשהוא מעונה, אלא כתב בסתם יתענה ומשמע עד צאת הכוכבים. [שאינו דומה ערב ראש השנה לשאר ערבי שבתות וימים טובים, ונראה לי הסיבה לכך שיש סוברים שמתענים בראש השנה, כמבואר בשו"ע (סי' תקצ"ז סעי' ב'), ואף התורה"ד (סי' רע"ח) השתמש בסברא זו לפטור את המתענה בראש השנה מלשבת תענית לתעניתו, ע"ש. ואע"פ שהמ"א (שם ס"ק ג') כתב שמ"מ לא יתענו בליל ראש השנה, וטעמו שבתענית חלום לא התירו להתענות בלילה, זה כתב לפי המבואר בסעי' ג' לגבי תענית חלום, ע"ש, אבל אלו שנהגו להתענות בראש השנה, לא משום תענית חלום נהגו אלא מפני התשובה, כמבואר בדברי הראשונים, וא"כ כ"ש שיהיה מותר לנו עכ"פ להכנס כשהוא מעונה לראש השנה. ועוד יש להוסיף ע"פ דברי העטרת זקנים (על השו"ע סי' תקצ"ז) שכתב שבראש השנה מותר להתענות ולהתפלל עד חצות היום, שלא כמו בשבת ויו"ט שאסור, והביא ראייה מספר נחמיה (ח' ג') שם מסופר שעזרא הסופר קרא בתורה מתחילת היום עד חצות, ורק לאחר מכן (פס' י') אמר להם ללכת לאכול, וא"כ הוא

כ"א דף נ"ג סע"ב). מ"מ כשחל ראש השנה בשבת לא יחוש לכך, שהלא כתבו המקובלים שיש ענין באכילת הדגים, ומעלתם גבוהה, ולכן לא יחוש לחששות שאינם מבוססות, ומה גם שדעת רוב הפוסקים שאדרבה אוכלים דגים בראש השנה לסימן טוב שנפרה ונרבה כדגים.

ז. כתב רבנו האר"י (בשער הכונות דף צ ע"א) שבלייל ראש השנה טוב שיאמר על שולחנו אחר אכילתו ד' פרקים של מסכת ראש השנה, ונראה שהשנה שחל בשבת, ויש ענין גם לומר פרקי שבת על השלחן, בודאי יקדים פרקי שבת למסכת ראש השנה, ואם קשה עליו לומר ח' פרקי שבת, יאמר רק ד' פרקים או פרק אחד [שהעיקר לקרוא ממסכת שבת ואינו מוכרח בדוקא ח' פרקים, וכמו שהארכנו להוכיח בהליכות ליל שבת (הל' קס"ה)], ולאחר מכן יאמר מסכת ראש השנה כולה [שיש באמירת כולה ענין וסוד כנגד שם אדנות, כמבואר בדברי רבנו האר"י (שם)]. ובספר לשון חכמים (ח"א סי' י') כתב שיאמר את הזוהר הקדוש המובא במחזוריים המדבר מענין ראש השנה, ותיקן לאחר מכן תפילה לאומרה על השלחן, ומי שיכול וזמנו מאפשר לו תבוא עליו ברכה.

ח. כתב הרמ"א (סי' תקפ"ג סעי' ב') שמנהג נכון שלא לישון בראש השנה, ע"פ הירושלמי (והוא לא נמצא בירושלמי שלפנינו) שמי שישן בראש השנה ישן מזול, ומחמת זה נהגו שלא לישון בראש השנה, וגם רבנו האר"י (שער הכונות שם) סייע למנהג זה ע"פ הסוד, אלא שכתב שעיקר ההקפדה הינה רק עד חצות, אבל לאחר מכן יכולים לישון, [אלא שלפי טעמו הוא מפני שבתקיעות כבר נתעורר ז"א, ולכן יכולים לישון, אמנם השנה שחל ראש השנה בשבת ולא תוקעים, יש לדון, אמנם לפי המבואר בדברי המקובלים שאע"פ שאין תקיעות הכל נעשה מאיליו, א"כ אפשר לישון], ומ"מ בודאי שאין מצוה או חובה לישון, וגם השנה שחל בשבת וישנה מצוה לענג את השבת בשינה, לא בשבת כזו נאמר שדנים בה את האדם על כל מעשיו, שמי לא יאחזהו חיל ורעדה, ומי לא יעשה כל אשר יכול להציל את נפשו, ולכן ישתדל ברוב עוז ותעצומות שלא להמשיך אחר השינה, אלא יישן מעט כפי מה שצריך בכדי להיות ערני בתפילות ולא יותר מכך ושאר היום יתעסק בתורה ובתפילה.

ט. מקדימים להתפלל מנחה בכדי שיוכלו לאכול סעודה שלישית מוקדמת, וגם יוכלו לאכול שוב סעודת יו"ט במוצאי שבת, ומנהג הספרדים לומר "צדקתך" כבכל מנחת שבת (שו"ע סי' תקצ"ח), ומכיון שמנהגם גם לומר "אבינו מלכנו" בראש השנה שחל בשבת, לכן יקדימו לומר אבינו מלכנו שהוא תקנת הקדמונים, ואח"כ יאמרו "צדקתך" שהוא מנהג (חזו"ע עמ' קפ"ה בסוף ההערה), ואולם מנהג האשכנזים שלא לומר צדקתך (הרמ"א שם), וכן שלא לומר אבינו מלכנו בראש השנה שחל בשבת (הרמ"א סי' תקפ"ד סעי' א'). ואם לא הקדים לאכול סעודה ג' יכול לעשותה עד השקיעה, ואפילו עד צאת הכוכבים.

י. נוהגים לעשות תשליך אחר תפלת מנחה (הרמ"א סי' תקפ"ג סעי' ב' ומשנ"ב ס"ק ח' בשם רבנו האר"י), ואולם כשחל ראש השנה בשבת, יש אומרים שאין לעשות תשליך ביום שבת אלא יעשוהו ביום ראשון וכגון שהנהר מחוץ לעיר וצריך להוציא סדורים (משנ"ב שם בשם הפמ"ג), ויש אומרים שיעשוהו בשבת ולא יוציאו דבר (שערי תשובה שם ס"ק א' בשם השבו"י), וגם המקובלים נחלקו בדבר זה אבל מטעמים אחרים, לגבי סדר התשליך האם יש לעשותו בשבת, (עיין בברכי יוסף סי' תקפ"ג ס"ק ו'), והכרעת הבן איש חי (נצבים י"ב בשם הרש"ש) שעושים אפילו בשבת, וכן מנהגנו. ואולם אם יש חשש חילול שבת על ידי הוצאת המחזורים ידחוהו ליום ראשון (חזו"ע עמ' קפ"ז). [ויותר נכון שלא לדחותו אלא להביא דלי מלא מים ולהעמידו באמצע בית הכנסת ולעשות עליו התשליך, וכן מנהג בתי כנסת רבים בירושלים ובמקומות שאין להם מעין או נהר בקירוב מקום].

יא. והנה כתב רבנו האר"י בשער הכונות (דף צ ע"ב) שזמן התשליך הוא אחר תפלת המנחה מעט קודם שקיעת החמה, ולפי זה בשנה זו יש לעשות התשליך אחר סעודה שלישית קרוב לשקיעה, ולא אחר תפלת המנחה שהרי מתפלל מוקדם ואם יעשה אז את התשליך הוא כמה שעות לפני השקיעה], אמנם הנהגה זו נכונה ליחידים אבל לא לציבור שיש חשש רב שרבים לא יגיעו לסדר התשליך ויפסידו אותו, ולכן יעשו התשליך אחר המנחה כמנהגם ואפילו שזה כמה שעות קודם השקיעה. [כי הנה השו"ע לא הזכיר מנהג זה כלל, ומהר"ל שהביאו כתב אחר הסעודה ומשמע אחר סעודת שחרית, והרמ"א שהזכירו לא כתב זמן לעשייתו, ומשמע שכל היום אפשר לקיימו, ובפרט לפי הטעם שנתנו הראשונים למנהג משום עקידת יצחק, שלא נראה שהיתה מעט קודם השקיעה].

יב. בתפלת ליל שני השנה שחל במוצאי שבת, מתפלל ערבית של ראש השנה ואומר בברכה רביעית "ותודיענו" (שו"ע סי' תקצ"ט סעי' א'), והיא תפלת הבדלה המיוחדת ליום טוב שחל במוצאי שבת, והיא במקום "אתה חוננתנו" במוצאי שבת רגיל. ואם שכח ולא אמר "ותודיענו", אם נזכר כל זמן שלא סיים ברכה רביעית, יחזור לתחילת הברכה, ואם לא נזכר עד שאמר "ברוך אתה ה'", יסיים "מקדש ישראל ויום הזכרון" ולא יחזור אלא סומך על ההבדלה שיעשה על הכוס ביחד עם הקדוש. ואם שכח וקודם שהבדיל על הכוס שתה, צריך לחזור ולהתפלל תפלת ערבית ויאמר "ותודיענו" (חזו"ע עמ' צ"ז-צ"א).

יג. בליל שני בבואו לביתו יעשה קידוש והבדלה על כוס אחד, ובתחילה מברך על היין "בורא פרי הגפן" ולאחר מכן ברכת "מקדש ישראל ויום הזכרון", ולאחר מכן ברכת "בורא מאורי האש" על הנר, וברכת "המבדיל בין קודש לקודש", ולבסוף ברכת "שהחיינו", ונתנו להם סימן יקנה"ז, דהיינו ראשי תיבות: יין קדוש נר הבדלה זמן. ואף שבכל מוצאי שבת מותר לשתות מים קודם שיבדיל (כמבואר בס' רצ"ט סעי' א'), כאן שהוא מחויב גם בקדוש של ליל יו"ט שני, אסור מחמת הקדוש לשתות אפילו מים [פשוט, וכן מדוקדק במשנ"ב (ס' רצ"ט ס"ק ל"ז)], ע"ש, ובודאי כונתו למים, שהרי הבדלה בתפלה אינה מתירה לאכול]. וכמו כן אסור לעשות מלאכה המותרת ביו"ט קודם שיבדיל, ואם הוצרך לעשות מלאכה יאמר לפני כן "המבדיל בין קודש לקודש" (כמבואר בס' רצ"ט סעי' י' ומשנ"ב ס"ק ל"ז).

יד. ביום שני של ראש השנה נתקע בשופר ונברך עליו שתי ברכות: א. לשמוע קול שופר ב. שהחיינו, ואמנם אמרו רבותינו (ראש השנה ט"ז:) כל שנה שאין מריעים לה בתחילתה מריעין לה בסופה, דהיינו אם אין תוקעים בראש השנה בשופר, אז ח"ו בסוף השנה תהיה מלחמה ויתקע שופר בעיר מפני הצרים עליהם למלחמה. ויש שטועים לחשוב שדבר זה אמור גם בראש השנה שחל בשבת שאין תוקעים ביו"ט ראשון מפני שהוא שבת, ואסרו חז"ל לתקוע בשופר בשבת שמא יטול אדם את שופרו וילך לבקי שיוציאו ידי חובה, ויטלטלנו ד' אמות ברשות הרבים. אמנם אין זה נכון שכבר כתבו התוס' (שם ד"ה שאין) בשם בעל הלכות גדולות שאין הדבר אמור כשחל בשבת, אלא כשהיה להם אונס ולא תקעו בשופר. [ומה גם שלענ"ד שנה שאין מריעין בתחילתה היינו שאין מריעין כלל, אבל כשחל ראש השנה ביום שבת הרי ביום ראשון מריעין בשופר]. ובאמת שהכל תלוי בתפילותינו ותשובתנו שאם נשוב כראוי לפני הבורא יתברך, שום צר ואויב לא יוכלו להרע לנו. [ואולם הגאון מוהר"ר יעקב אטלינגר זצוק"ל, בעל הערוך לנר על הש"ס, כתב בספר מנחת עני (פרשת האזינו) שראש השנה שחל בשבת פעמים הוא לטובה לישראל ופעמים הוא לרעה, וזאת תלוי בהקפדה בשמירת השבת, ובפרט בענין טלטול והוצאה שמפני זה גזרו רבותינו שלא לתקוע בשופר בראש השנה (ר"ה כ"ט:), וא"כ צריכים לקבל עלינו על עצמנו שמירת שבת כהלכתה ובזכות זה נינצל מכל רע וניגאל גאול עולמים, וכן כתב הגאון מור"ר חיים פלאג' זצוק"ל בספרו תוכחת חיים (ח"ג בסופו בדרוש לר"ה) והבאנו לשונו בדרוש לראש השנה. ע"ש].